

ไทยศึกษากับการศึกษาคอนโทและเพื่อนบ้าน¹

Thai Studies and the Study of Tai and Neighbours

อานันท์ กาญจนพันธุ์
Anan Ganjanapan

บทคัดย่อ

ไทยศึกษามายได้แนวทางของนักวิชาการอเมริกันจะเน้นการศึกษาคนไทยที่ผูกติดอยู่เฉพาะในพรมแดนประเทศไทย แต่ในบทความนี้ผู้เขียนพยายามจะเสนอให้ขยายขอบเขตของไทยศึกษาใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ของความสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนต่างๆ ในประเทศเพื่อนบ้านด้วย ซึ่งนักวิชาการนอกสถาบันการศึกษาและนักวิชาการที่อยู่นอกอิทธิพลของอเมริกาเคยศึกษามาก่อนหน้านี้แล้ว แนวทางของไทยศึกษาเช่นนี้ยิ่งทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในบริบทของความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ที่เริ่มเห็นการเมืองของอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่หลากหลายในสังคมไทย โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดน ที่ผู้คนหลากหลายเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดน และกลายเป็นกลุ่มแรงงานข้ามชาติ ไทยจึงควรสนใจความซับซ้อนของความสัมพันธ์ข้ามชาตินี้ด้วย

คำสำคัญ: พื้นที่ของความสัมพันธ์, สังคมพหุวัฒนธรรม, ความซับซ้อนของสภาวะข้ามพรมแดน, การเมืองของอัตลักษณ์, แรงงานข้ามชาติ

Abstract

Under the influence of American scholars, Thai studies is limited within Thai border. This paper suggests that Thai studies should also cover the space of relationships with neighboring groups of people beyond Thai border which had long been the focus of non-American scholars. This approach to Thai studies will be even more significant in the context of increasingly plural society where various groups are engaging in the identity politics. Cross-border mobility creates complexity of relationships, especially in relation to international migrant workers.

Keywords: space of relationships, plural society, complexity of cross-border mobility, identity politics, and international migrant workers

ไทยศึกษา ศึกษาอะไร

การจะเข้าใจไทยศึกษาน่าจะต้องเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า ในไทยศึกษา เราศึกษาอะไร เราศึกษาพื้นที่ อาณาบริเวณ หรือประเด็นอะไรอย่างเฉพาะเจาะจง เพราะตอนนี้โลกเป็นโลกาภิวัตน์ ข้ามพรมแดนไปแล้ว เราจะยังคงศึกษาผู้คน พื้นที่ หรือประเด็นอะไรบ้าง เราจะมองอาณาบริเวณศึกษาที่เราเรียกว่า “ไทยศึกษา” อย่างไรในโลกไร้พรมแดน ตรงนี้จะเป็นประเด็นที่ผมขอตั้งคำถามไว้ก่อนในเบื้องต้น ถ้าหากเป็นประเด็นที่ตั้งไว้เช่นนี้ เราคงต้องเปลี่ยนวิธีมองใหม่ว่า การทำความเข้าใจเกี่ยวกับไทยศึกษาในแง่ที่ เราจะมองในลักษณะที่เป็นพื้นที่ที่มีรั้วรอบขอบชิด อย่างเมื่อก่อนไม่ได้ แต่คงต้องเปลี่ยนมุมมองในลักษณะของความสัมพันธ์มากขึ้นที่ผมขอเรียกว่า “พื้นที่ชีวิต” (living space) คำว่า space ในที่นี้แปลว่าพื้นที่ของความสัมพันธ์ของผู้คนในอาณาบริเวณหนึ่ง แต่ไม่ได้หมายถึงพื้นที่ทางกายภาพ อีกคำหนึ่งคือ เพื่อนบ้าน คืออะไร พอโลกไร้พรมแดน ทุกส่วนก็โยงใยกันไปหมด ผมมองว่าเพื่อนบ้านคือพื้นที่ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ

เมื่อตั้งประเด็นไว้อย่างนี้แล้ว เราคงจะต้องเริ่มแสวงหาแนวทางในการเชื่อมโยงความคิดต่าง ๆ ให้อยู่ระหว่างจุดตัดของประเด็นปัญหาของความสัมพันธ์ (in between space) ความสัมพันธ์ในที่นี้ก็คงไม่รวบร้อนหรือกลมกลืนตลอดเวลา เมื่อไหร่มีความสัมพันธ์กันแล้วเกิดประเด็นปัญหาขึ้นมา ก็จะถือเป็นจุดตัดหรือเป็นประเด็นที่ผมจะหยิบยกขึ้นมาอภิปรายต่อไป

สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนอนุภูมิภาคนิคม

ผมได้รับแนวคิดเกี่ยวกับสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคก่อนอนุภูมิภาคนิคมมาจากอาจารย์ของผมชื่อ O. W Wolters เมื่อผมได้ศึกษาปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลในปี 1970 ท่านเขียนหนังสือเรื่อง History, Culture and Region in Southeast Asian Perspectives (Wolters, 1999) เสนอว่าการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia) ไม่ควรศึกษาพื้นที่และศึกษาความสัมพันธ์เท่านั้น แต่ศึกษาความคิด หมายถึงว่ามีความคิดอะไรที่เคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่นั้น เพราะท่านมีฐานคิดว่าเหตุการณ์นั้นไม่สำคัญเท่ากับความคิดเบื้องหลังที่ช่วยให้เราจำเหตุการณ์เหล่านั้นได้

ความคิดหนึ่งที่ท่านให้ความสำคัญในฐานะความคิดท้องถิ่นเรื่องดินแดนก็คือ ความคิดเรื่อง “มณฑล” (mandala) ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ซึ่งท่านนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะมณฑลเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รวมกันอยู่ที่ศูนย์กลาง แล้วบริมณฑลของอำนาจจะค่อย ๆ จางลงไปเมื่อไกลออกไปจากศูนย์กลาง เหมือนกับแสงเทียน แต่เป็นแสงเทียนที่มีหลายศูนย์กลาง พื้นที่ที่อยู่ห่างไกลออกจากศูนย์กลางก็จะไปตัดกัน โลกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นโลกที่บริมณฑลของอำนาจเน้นศูนย์กลางแบบไร้พรมแดน (world of center-focus sphere of power without border) หมายถึงพื้นที่ที่มีศูนย์กลางอำนาจหลายแห่ง โดยไม่มีแนวคิดเรื่องพรมแดน รัฐต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์จึงเป็นรัฐที่มีหลายศูนย์กลาง บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางการเมืองแบบบรรณาการเพราะมีอำนาจตัดกัน และพื้นที่ซ้อนทับกัน น่าสังเกตว่า

นักวิชาการไทยที่เขียนเรื่องนี้ เช่น ธงชัย วินิจจะกูล (Thongchai, 1994) ก็ะยืนยันประเด็นเดียวกันนี้ว่ารัฐสมัยก่อนจะไม่เน้นการควบคุมพื้นที่แต่จะพยายามควบคุมกำลังคน เพราะคนสำคัญกว่าพื้นที่ ตามแนวความคิดแบบอินเดียนตรงนี้ถือเป็นความคิดความเข้าใจของนักวิชาการว่า ในยุคสมัยก่อนอาณานิคมเข้ามาดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะที่ไม่มีอาณานิเวศ ไม่มีอาณาเขต และไม่มีพรมแดน

พรมแดนในฐานะการประกอบสร้างทางการเมืองของยุคอาณานิคม

หากโลกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีตเคยเป็นเช่นนั้น พรมแดนเกิดขึ้นมาได้อย่างไร คำตอบก็คือพรมแดนเป็นการสร้างขึ้นมาทางการเมืองในยุคอาณานิคม ตามวิถีความคิดแบบอาณานิคม (colonial mentality) เมื่อเจ้าอาณานิคมเข้ามาปกครอง เขาสามารถมีอำนาจเหนือดินแดนอย่างไร เขาจะอ้างว่าดินแดนใดที่ไม่มีคนอยู่ถือว่าเป็นของรัฐ (Peluso, 1994) เพื่อเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรเมืองไทยก็ลอกเลียนและรับเอาความคิดนี้มาด้วย ดังจะเห็นได้ว่ากฎหมายป่าไม้ของเราตั้งแต่ปี 2484 ก็อ้างความคิดนี้ พื้นที่ป่าไหนที่ไม่มีใครใช้ประโยชน์อยู่ถือว่าเป็นป่าของรัฐ กฎหมายนี้รัฐอาณานิคมของชาวต่างชาติไปใช้เขียนเป็นกฎหมายในอินโดนีเซียเป็นครั้งแรก เมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 เสด็จไปดูงานที่เกาะชวาก็ได้รับความคิดนี้มาด้วย และต่อมาก็มีการนำมาบรรจุไว้ในกฎหมายป่าไม้ของไทยแต่น่าแปลกใจตรงที่ ปัจจุบันนี้ประเทศอื่น ๆ ที่เคยเป็นอาณานิคมต่างยกเลิกกฎหมายข้อนี้กันไปหมดแล้ว เพราะเขาพยายามปลดแอกจากอาณานิคม ยังคงเหลือแต่ประเทศไทยที่ชอบอ้างว่าไม่เคยตกเป็นอาณานิคม แต่ปรากฏว่าเรากลับรักษาความคิดแบบอาณานิคมเอาไว้อย่างเหนียวแน่นในกฎหมาย จนอาจเรียกได้ว่าเราตกเป็นอาณานิคมทางความคิดก็ว่าได้

ทั้ง ๆ เรื่องของพรมแดนเป็นความคิดที่ถูกสร้างขึ้นมาในทางการเมือง แต่ดูเหมือนกับว่าสถาปนาขึ้นมาเอง เมื่อเทียบกับหลักการที่เบน แอนเดอร์สัน

(Anderson, 1983) พูดว่า รัฐเป็นจินตนาการของความเป็นชุมชนบางอย่าง แต่ Colonial mentality นี้ไม่มีจินตนาการอะไรขึ้นมาเลย ซึ่งแน่นอน ในวิทยานิพนธ์ซึ่งต่อมาพิมพ์เป็นหนังสือของธงชัย ก็อ้างเรื่องนี้ว่า การเข้ามาของความคิดนี้เป็นเรื่องเทคโนโลยีของตะวันตก โดยเฉพาะการใช้แผนที่ที่จะมากำหนดพรมแดน เรื่องของพรมแดนเรื่องของพื้นที่จึงเป็นการสร้างขึ้นมาทางการเมืองอย่างหนึ่ง แล้วเราก็ยึดติดอยู่กับความคิดนี้มาเลย ดังจะเห็นได้จากคำพูดที่ว่า พื้นที่นี้วัดเดียวก็จะไม่ยอมเสียไป ซึ่งมักเป็นคำพูดของคนที่มีอำนาจทางการเมืองทั้งหลาย ดังนั้นผมขอตั้งประเด็นตรงนี้ไว้เลยว่า เรื่องพรมแดนก็คล้ายๆ กับมายาคติ เพราะเป็นการสร้างขึ้นมาจากจินตนาการจริง ๆ

เมื่อเราพูดถึงจินตนาการที่มาจากกรอบความคิดของการสร้างทางการเมืองขึ้นมา ในทางวิชาการเราคงต้องมาตรวจสอบกันบ้าง นักวิชาการนั้นไม่ใช่ที่เราจับอะไรแล้วก็เชื่อหมด เราต้องตรวจสอบว่าความจริงของพรมแดนจริง ๆ เป็นอย่างไร โดยทั่วไปผมคิดว่าคนมักจะคิดว่าพรมแดนถูกสร้างขึ้นมาจากอยู่ภายใต้ความคิดแบบมีศูนย์กลาง พรมแดนก็คือชายขอบ หมายถึงว่ามีศูนย์กลางเรียบร้อยแล้วก็มีชายขอบ ซึ่งต่างจากยุคก่อนที่ mandala มีหลายศูนย์กลาง และมีปริมาตรของอำนาจตัดกันไปมา แต่เดี๋ยวนี้มีเพียงศูนย์กลางเดียวกับชายขอบ พรมแดนจึงเหมือนกับเป็นพื้นที่ชายขอบ พื้นที่ที่ไกลปืนเที่ยง ไร้อำนาจ เสมือนเป็น no man's land ความคิดเช่นนี้เป็นความเข้าใจที่ถูกปลูกฝังกันมาทั้งในทางวิชาการและวงการอื่น ๆ บางคนก็เชื่ออย่างเผลอเป็นตะ ยิงในทางการเมืองด้วยแล้วยิ่งร้ายใหญ่ กล่าวคือเชื่อโดยปราศจากคำถามใด ๆ ทั้งสิ้นว่าความคิดเช่นนี้คือความจริงอย่างเดียวกับเท่านั้น

มายาคติเรื่องพรมแดนกับความจริงตามชายแดน

ในประเด็นนี้ผมอยากจะตั้งข้อสังเกตว่า ที่จริงแล้วนักวิชาการไม่ได้เชื่อเช่นนั้นทั้งหมด ขนาดนักวิชาการที่เคยทำงานกับอาณานิคมอย่าง เอดมันด์ ลีช (Edmund Leach) ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมอังกฤษ ได้เขียนบทความโด่งดังมากขึ้นหนึ่งเรื่อง Frontier of Burma (Leach, 1960) ในบทความนี้เขาเสนอว่าเรื่องของชุมชน

บนที่สูงกับที่ราบลุ่มเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับจีน หมายความว่าที่เราไปมองว่าพื้นที่สูงคือภูเขา ที่อยู่ตามชายแดนของประเทศต่าง ๆ ในนี้ ลิข พุดถึงชายแดนระหว่างไทยกับพม่ามีภูเขาทั้งนั้น ถ้าเราดูภูเขาจริง ๆ แล้ว บนภูเขาจะเห็นอิทธิพลจีน ถ้าที่ราบจะพบอิทธิพลอินเดีย ทั้งนี้เพราะการค้ากับจีนต้องเดินทางบนภูเขา ถ้าเราไปสำรวจภูเขาในชายแดนไทย-พม่า เราก็จะพบด้วยขามเงินถูกฝังอยู่มากมาย ซึ่งหมายความว่าการค้าในอดีตใช้การเดินทางบนยอดดอย ส่วนศาสนาจากอินเดียเดินทางบนที่ราบ เพราะคนที่ร่ามนับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นจึงไม่มีหรือความคิดเรื่องพรมแดนที่จะมาขวางกั้นการแลกเปลี่ยนต่าง ๆ

ทั้งการเดินทางเพื่อการค้าและศาสนาต่างไม่มีพรมแดนขวางกั้น ลิขจึงสรุปว่าชายแดนเป็นเพียงจุดตัดของความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียบกับจีน ที่มาติดกันตรงพื้นที่นั้น การมองแบบนี้จะช่วยให้เราเกิดจินตนาการใหม่ที่ไม่ผูกติดอยู่กับมายาคติที่เราเคยถูกปลูกฝังมาตามความคิดแบบ Colonial Mentality ในปัจจุบันวงวิชาการก็ไม่ได้ยอมรับกับความคิดหรือมายาคติอย่างที่ว่านั้นแล้ว เพราะพวกเขาพยายามตรวจสอบด้วยข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะข้อมูลสนามซึ่งสำคัญมาก ถ้าไม่มีการตรวจสอบโดยข้อมูลสนามคงเป็นไปได้เลยที่วิชาการจะสร้างความรู้ใหม่ได้ เมื่อเข้าใจความจริงที่เกิดตามชายแดนเช่นนี้แล้ว เราคงจะต้องหันมาตั้งคำถามกับมายาคติเรื่องพรมแดนให้มากขึ้น

ความจริงที่ชายแดนก่อนไทยศึกษาภายใต้อิทธิพลของอเมริกา

ผมขอให้หันมาดูว่าความจริงที่ชายแดนก่อนไทยศึกษาภายใต้อิทธิพลของอเมริกา ผมนั้นได้รับอิทธิพลแบบอเมริกาเต็มตัวเลยก็ว่าได้ แต่ว่าตอนหลังผมก็พยายามมานั่งทบทวนดูว่าไทยศึกษาภายใต้อิทธิพลของอเมริกาเป็นอย่างไร เมื่อเริ่มต้นขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็เริ่มจากอาจารย์ชาร์ป (Lauriston Sharp) มาศึกษาวิจัยที่หมู่บ้านบางซัน ซึ่งเป็นการศึกษาอยู่ในพรมแดนตลอดเลย แต่ถ้าเราไปดูไทยศึกษาที่ไม่ได้อยู่ภายใต้อิทธิพลของอเมริกาจะไม่เน้นประเด็นนี้ ตรงนี้คงเป็นปัญหาของอิทธิพลอเมริกา ที่ทำให้เรามองไทยศึกษาในลักษณะหนึ่ง

ผมสามารถวิจารณ์ได้อย่างเต็มตัวเพราะผมก็เรียนมาจากกระแสนั้นด้วย แต่พอผมเรียนจบกลับมาในปี 2518 ผมพบว่านักวิจัยไทยศึกษาที่ไม่ใช่แนวอเมริกันจะศึกษาคนละเรื่องกับแนวที่ผมไปเรียนมาเลย ผมคิดว่างานวิจัยและงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสำคัญ 2 ชิ้นในช่วงปี 1940 มีความสำคัญมาก ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นลูกศิษย์ของมาลินนอฟสกี (Malinowski) ทั้งนี้ มาลินนอฟสกี เองก็เป็นคนแรก ๆ ที่ลงทำงานวิจัยภาคสนาม และไปวิจัยชายแดนทั้งหมด ตรงนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการทำลายมายาคติของผมแดน

ถ้าเรามองงานวิจัยไทยศึกษายุคแรกที่มีวิจัยสนาม โดยเฉพาะงานวิจัยสนามที่มาจากงานศึกษาของนักวิจัยอเมริกัน พื้นที่วิจัยหลักคือหมู่บ้านบางชั้น ซึ่งจะไปก็เป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพฯไปแล้ว ถึงแม้จะเป็นหมู่บ้านก็จริงแต่เป็นส่วนหนึ่งของศูนย์กลาง หลังจากนั้นก็จะส่งลูกศิษย์ออกไปวิจัยนอกศูนย์กลางบ้าง คือจังหวัดเชียงใหม่ คนแรกคือจอห์น เดอริ่ง (John DeYoung, 1955) ถูกส่งมาวิจัยที่ หมู่บ้านสันโป่ง อำเภอแมริม ส่วนอีกคนหนึ่งคือ คอนราด คิงส์ ฮิลล์ (Konrad Kingshill, 1960) มาศึกษาหมู่บ้านกู๋แดง ที่อำเภอสารภี ซึ่งเป็นการวิจัยแบบชุมชนศึกษา

แต่ว่าไทยศึกษาแนวอื่นนอกอิทธิพลอเมริกันไม่ได้ทำแบบนั้น ในยุคบุกเบิกวิจัยสนามของไทยศึกษาแนวนี้กลับสนใจเรื่องความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ที่ซับซ้อนระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ทั้งนี้ มาลินนอฟสกีเป็นผู้ที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อเรื่องวิจัยสนาม เพราะตัวเขาเองเลือกศึกษาพื้นที่ห่างไกลจากศูนย์กลาง และก็เป็นความบังเอิญ ที่จริงเขาอยากไปวิจัยสนามอยู่ที่เกาะโทรเบเรียนแค่ 3 เดือน แต่ปรากฏว่าเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เลยติดอยู่ที่หมู่เกาะนั้น 3 ปี จนได้เรียนรู้ด้านชาติพันธุ์วรรณนามากมาย และเขาไม่ได้อยู่เกาะเดียว เพราะหมู่เกาะโทรเบเรียนมีเป็นร้อยเกาะ เขาจึงศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเกาะ และไม่ได้ศึกษาชุมชนเดียว (Malinowski, 1932) ตรงนี้เป็นจุดแตกต่างมหาศาล ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการศึกษาในหมู่ลูกศิษย์ลูกหา และส่งผลโดยตรงต่อลูกศิษย์คนแรกคือ เอ็ดมัน ลีช ซึ่งเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก และต่อมาพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง Political system of highland Burma (Leach, 1954)

ลิชไม่ได้ศึกษาอยู่จุดเดียว เขาได้ขี่ม้าท่องเที่ยวข้ามไปข้ามมา ระหว่างชายแดนพม่ากับชายแดนจีน และก็บังเอิญอีกเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างดี แต่พอเดินทางเรือกลับบ้านบันทึกภาคสนาม (Field Notes) เปียกหมดจนอ่านไม่ออก บางส่วนก็สูญหาย เมื่อกลับไปถึงอังกฤษจึงต้องไปค้นคว้าในห้องสมุด เพื่อไปขุดข้อมูลทางประวัติศาสตร์ นับเป็นครั้งแรกที่มานุษยวิทยาผสมผสานกับประวัติศาสตร์ ทำให้เขาเข้าใจความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ หนังสือเล่มนี้ไม่ได้ศึกษาค้นกลุ่มเดียว แต่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนอย่างน้อยก็สองกลุ่ม คือฉานกับคะฉิ่น และสนใจในแง่ที่ว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ช่วยให้อธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างไร และความสัมพันธ์นี้อธิบายการปรับเปลี่ยนทางชาติพันธุ์อย่างไร เมื่อผมกลับมาเมืองไทยผมงงมาก เพราะรู้สึกไม่มีใครอ่านลิชเลย การศึกษาชาติพันธุ์ก็จะเป็นนักวิจัยเจ้าประจำกลุ่มชาติพันธุ์เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพียงกลุ่มเดียว ใครศึกษามั่งก็มั่ง เมียนก็เมียน แต่ลิชเขาเริ่มต้นมาคิดว่าต้องศึกษาความสัมพันธ์ไม่ใช่ศึกษาเฉพาะแต่ละกลุ่ม

ลูกศิษย์อีกคนของ มาลิน นอฟสกี คนหนึ่งก็คือนักมานุษยวิทยาชาวจีนชื่อ เทียน จู กัง (T'ien Ju-K'ang) เมื่อ 10 กว่าปีที่แล้วผมกับ อาจารย์อุไรวรรณ ตันกิมยง (เสียชีวิตแล้ว) เคยได้มีโอกาสไปสัมภาษณ์เขาที่เมืองคุนหมิง เทียน จู กัง นั้นไปลงวิจัยสนามตามชายแดนเช่นเดียวกัน โดยศึกษาหมู่บ้านชาวไทได้คง ในยุคนั้นเขาสนใจพิธีกรรมที่คนหนุ่มในพื้นที่ได้คง เดินทางข้ามแดนไปรับพระพุทธรูปจากพม่า ซึ่งแสดงว่าพวกเขามีความสัมพันธ์ทางศาสนาของกลุ่มชนตามชายแดน ต่อมาก็ค้นศึกษาเรื่องทำนองนี้อีกหลายคน ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการท้องถิ่น จากเดิมที่การศึกษาไทยศึกษา หรืออาณานิคมศึกษา ส่วนมากจะเป็นนักวิชาการตะวันตกมาศึกษาประเทศอื่น ที่จะเป็นนักวิชาการท้องถิ่นศึกษาประเทศตัวเองไม่ค่อยมี แต่ว่าในประเทศจีนเป็นที่แรก ๆ เลยที่มีคน อย่าง เทียน จู กัง เป็นคนจีนศึกษาไทใหญ่ หรือฉาน ในประเทศจีน ต่อมาก็ค้นศึกษาตามมาอีกหลายคน เช่น นักมานุษยวิทยาชาวจีนชื่อ Tan Leshan (1995) และนักมานุษยวิทยาชาวจีนได้หวันชื่อ Hsieh Shih-Chung (1989) ศึกษาชาวไทลื้อที่สิบสองปันนา ศึกษาเรื่องการปรับตัวทางชาติพันธุ์

ผมอยากจะตั้งข้อสังเกตว่า งานเหล่านี้นับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษา เรื่องการปรับตัว ศาสนา การเมือง และกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณชายแดนของประเทศเพื่อนบ้าน หัวข้อที่มาพูดในวันนี้เราไม่ได้เจาะจงดูเฉพาะการศึกษาภายในประเทศไทย เราศึกษาไทในประเทศเพื่อนบ้านด้วย หลายคนอาจสงสัยว่าไทยศึกษาไปเกี่ยวอะไรกับเพื่อนบ้าน ผมว่าประเด็นนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก ที่จริงไทยศึกษาไม่ได้ศึกษาเฉพาะคนไทย แต่ศึกษาความสัมพันธ์ที่อาจเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนอื่น ๆ ด้วย ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจเรื่องการปรับตัวทางศาสนา

ดังจะเห็นได้ว่า แม้ว่าช่วงที่เทียน จู กัง ศึกษา จะอยู่ในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองของคอมมิวนิสต์ ที่จริงเป็นช่วงคาบเกี่ยวมากกว่า เพราะ เหมา เจ๋อ ตุง ได้ชัยชนะในปี ค.ศ. 1949 แต่เทียน จู กัง ศึกษาประมาณปี 1943 และเขียนงานวิจัยนั้นเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกในเวลาต่อมา การศึกษาแบบนี้ทำให้เราเข้าใจ การปรับตัวเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ทางการเมือง และศาสนา แม้จะเริ่มต้นเป็นการศึกษาคนไท แต่การศึกษาคนไทในพื้นที่เหล่านี้ช่วยเปิดมุมมองให้เราเรียนรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้าน เพราะว่าการจะเข้าไปศึกษาโดยตรง ๆ ก็อาจจะลำบาก แต่พอศึกษาผ่านกรณีเหล่านี้ก็อาจจะ เป็นช่องทางหนึ่งที่เราจะสามารถเข้าใจความสัมพันธ์ที่เราอาจจะไม่สามารถที่จะ เข้าถึงได้โดยวิธีอื่น ๆ ได้นอกจากแนวทางการศึกษาของนักวิชาการอย่าง ลีซ ที่อยู่นอกกระแสอเมริกัน และเทียน จู กัง ที่เป็นนักวิชาการท้องถิ่น

ส่วนอีกแนวหนึ่งก็คือแนวการศึกษาของนักชาติพันธุ์วิทยาชาวฝรั่งเศสชื่อ Georges Condominas ซึ่งถือเป็นงานศึกษานอกกระแสความคิดแบบอเมริกัน เช่นเดียวกัน เขาศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ จากงานวิจัยอย่างต่อเนื่องยาวนานช่วยให้ Condominas (1990) ค้นพบว่า ความ เป็นชาติพันธุ์ไม่ได้แปลว่าจำกัดอยู่ในวัฒนธรรมของคนกลุ่มเดียว เพราะการแสดง ตัวตนในความเป็นคนไทยไม่ได้มีนัยทางชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมของคนไทยเท่านั้น แต่ยังแสดงนัยถึงความมีอำนาจ คนในกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดเล็กบางกลุ่มจึงต้องการ แสดงตัวเป็นไทย เพื่อยกระดับสถานภาพเชิงอำนาจของตนเองเหนือกลุ่มอื่น ๆ เพราะความเป็นไทย โดยเฉพาะในบริเวณแถบนี้ ในลาว เวียดนาม ยังมีนัยหมายถึง

กลุ่มคนที่สามารถพัฒนาตนเองด้วยการรวมตัวสร้างรัฐได้ ขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่แคว้นลุ่มคนไทยอาจจะยังตั้งรัฐไม่ได้ Condominas เรียกกระบวนการแสดงตัวตนเป็นไทยว่า “Thai-ization” การแสดงตัวตนเป็นไทยจึงไม่ได้หมายความว่าอยากเป็นคนไทย ในแบบที่เราอยากจะเป็นตามแนวคิดแบบชาตินิยม แต่อยากเป็นไทยเพราะในความเป็นไทยนั้นเป็นเครื่องหมายของการมีอำนาจ ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะในเชิงชาติพันธุ์เท่านั้น ข้อค้นพบนี้ถือเป็นเรื่องหนึ่งที่ทำให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์มากขึ้น ในแง่มุมที่ไม่ได้มองชาติพันธุ์ในแง่เฉพาะมิติวัฒนธรรมเท่านั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาติพันธุ์มีนัยเชิงซ้อนกันอยู่หลายมิติ แตกต่างจากมุมมองตามแนวการศึกษาแบบอเมริกันในขณะนั้น ที่ยังคงเน้นการศึกษาเฉพาะชุมชนใดชุมชนหนึ่งแยกต่างหากจากกัน

ไทยศึกษาในสถาบันการศึกษา

ขณะที่ไทยศึกษาในสถาบันศึกษามักจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของแนวทางการศึกษาแบบอเมริกัน นักวิชาการนอกสถาบันกลับมีแนวการศึกษาที่แตกต่างออกไปอย่างน่าสนใจ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากงานของ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2498) ซึ่งเดินทางไปศึกษากลุ่มคนไทต่างแดน และเขียนบันทึกเชิงชาติพันธุ์วรรณนาเกี่ยวกับคนไทในพม่าและจีน บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ จึงเป็นนักวิชาการนอกสถาบันคนแรก ๆ ที่ไม่ได้สนใจเฉพาะคนไทแต่ละกลุ่ม แต่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของคนไทกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้นักวิชาการชาวไทยในสถาบันยังไม่ได้สนใจไทยศึกษานัก จะมีก็เพียง พัทยา สายหนู ซึ่งศึกษาระดับปริญญาโทอยู่ที่มหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด และเขียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของคนไทใหญ่ในพม่า ในการเขียนวิทยานิพนธ์ พัทยา สายหนู อาศัยข้อมูลจากเอกสารและหนังสือต่าง ๆ ที่เขียนโดยนักเดินทางและเจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวอังกฤษ แต่ไม่ได้ลงวิจัยภาคสนามด้วยตัวเอง ขณะที่นักวิชาการนอกสถาบันลงศึกษาภาคสนาม ซึ่งช่วยให้ได้ความรู้และรายละเอียดที่มากกว่าหนังสือที่เขียนโดยชาวอังกฤษ เพราะอย่างน้อย

ก็เขียนจากที่ไปเห็นมาด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นการบินที่ที่ช่วยบอกให้รู้ว่าอะไรเกิดขึ้นบ้างในพื้นที่เหล่านั้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการศึกษาค้นคนไทยในประเทศเพื่อนบ้านมีหลากหลายแนวทาง ทั้งแนวทางของนักวิชาการนอกและในพื้นที่แถบนี้ ในเมืองไทยเองก็มีนักวิชาการทั้งนอกและในสถาบันการศึกษา

นักวิชาการท้องถิ่นกับไทยศึกษา

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าไทยศึกษาไม่ใช่จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่นักวิชาการชาวตะวันตกเท่านั้น นักวิชาการท้องถิ่นต่างๆ ก็มีส่วนร่วมด้วยไม่ว่าจะเป็น ชาวจีน และชาวไทย นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการท้องถิ่นในพื้นที่ของการศึกษากลุ่มคนไทอีกพื้นที่หนึ่งคือในรัฐอัสสัมของประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นพื้นที่น่าสนใจตรงที่ว่ามีนักวิชาการท้องถิ่นสนใจไทยศึกษาอยู่ด้วย เช่น อาจารย์ พูกาน (Jogendra Nath Phukan, 1973) ซึ่งเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง The Economic History of Assam Under the Ahoms ในปี 2528 ผมได้มีโอกาสเดินทางไปเยี่ยมรัฐอัสสัม ก็มี อาจารย์พูกานช่วยเป็นไกด์นำเที่ยว ที่แรกผมก็สงสัยว่าทำไมคนอัสสัมถึงสนใจเรื่องอาหม เพราะอาหมเป็นภาษาที่แทบจะเรียกว่าตายไปแล้ว ไม่มีใครใช้พูดในชีวิตประจำวันกันแล้ว

ต่อมาผมได้อ่านหนังสือเล่มหนึ่ง เรื่อง Fragmented Memories: Struggling to be Ahom in India ซึ่งมาช่วยตอบคำถามที่ผมไม่เข้าใจ หนังสือเล่มนี้รับมาจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของลูกศิษย์ของ อ.ธงชัย ชื่อ Yasmin Saikia (2004) ซึ่งเสนอว่า ไทอาหมในรัฐอัสสัมถือเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่ง แต่ไม่ได้รับความสำคัญใดๆ เลย พวกเขาจึงพยายามสร้างความสัมพันธ์กับคนไทยผ่านไทยศึกษา จนเปิดทางให้กับการศึกษาการเมืองของการพื้นสำนึกทางชาติพันธุ์ ในการเยือนอัสสัมครั้งนั้นผมพบว่า เจ้าของไร่ชาในรัฐอัสสัมเกือบทั้งหมดเป็นคนไทอาหม ในช่วงหนึ่ง ชาวไทอาหมก็สามารถเป็นผู้ว่าการรัฐอัสสัม ไทยศึกษาในรัฐอัสสัมจึงเป็นเรื่อง

การเมืองโดยตรง การที่เราศึกษาไทอาหมที่นั่นก็จะช่วยให้เราเข้าใจการเมืองในประเทศเพื่อนบ้านด้วย

ในเงื่อนไขดังกล่าวสำนักทางชาติพันธุ์จึงไม่ได้อยู่ที่ว่าจริงหรือไม่จริง ความจริงน่าจะอยู่ที่ว่า ชาติพันธุ์มีพลังทางการเมืองหรือไม่ และก็ไม่ใช่แค่เรื่องของวัฒนธรรม เพราะเราศึกษาชาติพันธุ์ เราจะเน้นมิติวัฒนธรรมอย่างมาก จนทำให้เรามีข้อจำกัดในการเข้าใจชาติพันธุ์ ทั้งนี้ชาติพันธุ์เป็นเพียงป้าย หรือแนวคิดอย่างหนึ่ง แต่เบื้องหลังจะมีอะไรอีกบ้างนั้น เรามักไม่ค่อยได้ใส่ใจ ทั้ง ๆ ที่การจัดประชุมสัมมนาไทยศึกษานานาชาติเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอินเดียที่นั่นเน้นก็ด้านวัฒนธรรมเปรียบเทียบ โดยมีอาจารย์ Sachchidanand Sahai นักอ่านจาริกผู้สนใจศึกษาเปรียบเทียบมหากาพย์เรื่องรามเกียรติ์ในวัฒนธรรมอินเดียและไทยลาวเป็นผู้ริเริ่ม (ผมได้ข้อมูลนี้จากอาจารย์ Sahai เอง เมื่อครั้งท่านเป็นนักวิชาการรับเชิญที่มหาวิทยาลัยคอร์แนลในปี 1981) แต่กลับมีผลให้ปลุกกระแสการศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ไทในอินเดียขึ้นมา

ไทยศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรม

ในการศึกษาเกี่ยวข้องกับสังคมพหุวัฒนธรรมนั้น งานวิจัยด้านไทยศึกษาของนักวิชาการแนวอเมริกันบางคนก็น่าสนใจ งานชิ้นที่เด่นมากในเรื่องนี้ก็คืองานของ โกลอมป์ เรื่อง *Brokers of Morality: Thai Ethnic Adaptation in a Rural Malaysian Setting* (Golomb, 1978) ซึ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนมาเลย์ โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนา ที่อาจจะอยู่ใกล้ ๆ กัน คนมาเลย์ส่วนใหญ่เป็นมุสลิม ซึ่งก็จะมีข้อห้ามหลายเรื่อง เช่น ห้ามกินหมู ห้ามเล่นการพนัน และห้ามกินเหล้า เป็นต้น แต่หนังสือเล่มนี้พบว่าเมื่อคนมุสลิมอยากจะทำกินเหล้า กินหมู เล่นการพนัน พวกเขาจะไปกินในบ้านคนไทย เพราะบ้านคนไทยไม่ถือว่าผิดข้อห้ามใด ๆ กรณีดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความพยายามปรับตัวทางชาติพันธุ์ ถ้าคุณอยากเป็นชาวมาเลย์มุสลิม คุณก็อยู่ที่บ้านคุณ แต่ถ้าเมื่อใดคุณไม่อยากเป็น

มาเลย์มุสลิมที่เคร่งครัด คุณก็มาเที่ยวบ้านคนไทย ความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ช่วยให้คุณสามารถปรับตัวในเรื่องของความเคร่งครัดของศาสนาได้

ในกรณีของนักวิชาการชาวญี่ปุ่นก็มีงานของ Ryoko Nishii (1999) เรื่อง Coexistence of religions: Muslim and Buddhist relationship on the west coast of southern Thailand ซึ่งศึกษาสังคมภาคใต้ และพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยมุสลิมกับชาวไทยพุทธสามารถอยู่ร่วมกัน นอกจากจะมีความสัมพันธ์กันเชิงเครือญาติแล้ว พวกเขายังสามารถไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาของกันและกันอีกด้วย

นอกจากนั้นยังมีงานที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งคือ งานศึกษาของ Patrick Jory (2008) เรื่อง Luang Pho Thuat as a southern Thai cultural hero: popular religion in the integration of Patani เขาพบว่าหลวงพ่อดุสิต ซึ่งเป็นพระที่คนภาคใต้นับถือมาก ถือว่าเป็นยอดคน หรือยอดพระของคนทางใต้ แต่ปรากฏว่าปัตตานีรวมตัวกันได้เพราะความนิยมชมชอบหลวงพ่อดุสิต ทั้งๆ ที่คนปัตตานีส่วนมากเป็นชาวมุสลิม ความเข้าใจหรือความรู้สึกที่ว่ามุสลิมกับพุทธเข้ากันไม่ได้ แต่ในทางสังคมการเมืองกลับเข้ากันได้ การอยู่กันของคนต่างศาสนาจึงอยู่ที่ว่าจะสร้างให้เข้ากันเพื่อพลังใหม่อย่างไร การรวมตัวในปัตตานีนั้นแทนที่จะใช้พลังอิสลามกลับไปใช้พลังหลวงพ่อดุสิต

กรณีต่างๆ เหล่านี้ชี้ชัดว่า นักวิชาการต้องไม่ยึดติดกับคติใดคติหนึ่งอย่างตายตัว เช่น คิดว่าด้วยพรมแดนต่างๆ ที่มีกมแบ่งแยกกันอย่างไรตายตัว ที่จริงไม่มีการแบ่งแยกใดที่เข้ากันไม่ได้ ประเด็นอยู่ที่เข้ากันด้วยเงื่อนไขอะไร และร่วมกันไปทำไม นักวิชาการจำนวนหนึ่งมักไม่ค่อยตั้งคำถามทำนองนี้ เพราะเราจะมองเฉพาะปรากฏภายนอก เลยไม่เข้าใจความสัมพันธ์ของคนที่แตกต่างกันว่าสามารถสัมพันธ์กันได้อย่างไร

การเมืองของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ในปัจจุบันนักวิชาการไทยก็ตื่นตัวกันพอสมควรเรื่องไทยศึกษาในประเทศเพื่อนบ้าน โดยเริ่มจาก ยศ สันตสมบัติ (2543) ซึ่งเป็นคนแรก ๆ ที่สนใจศึกษาชุมชนชาวไทยนอกประเทศ ด้วยการกลับไปศึกษาชุมชนไทในพื้นที่ใต้คง ของเทียน จู กัง แต่เปลี่ยนประเด็นไปบ้าง แทนที่จะเน้นประเด็นของศาสนากับชาติพันธุ์ ก็เน้นประเด็นการเมืองของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนกลุ่มนี้ ในหนังสือเรื่อง “หลักข้าง การสร้างอัตลักษณ์ไทใต้คง” ซึ่งกลายเป็นต้นแบบของการวิจัยของนักวิชาการไทยในระยะต่อ ๆ มา

ในระยะหลังก็มีงานวิจัยคนไทยนอกประเทศของนักวิชาการไทยตามมาอีกหลายชิ้น อาทิเช่น อรัญญา ศิริพล (Aranya Siriphon, 2007) เรื่อง Dress and Cultural Strategy: Tai Peddlers in Transnational Trade along the Burma – Yunnan Frontier งานของวสันต์ ปัญญาแก้ว (Wasan Panyagaew, 2007) หัวข้อ Re-Emplacing homeland: mobility, locality, a returned exile and a Thai restaurant in southwest China และ Wasan Panyagaew (2010) เรื่อง Cross-border journeys and minority monks: the making of Buddhist places in southwest China และ อัมพร จิรัฏฐิติกร (Amporn Jirattikorn, 2008) เรื่อง “Pirated” Transnational Broadcasting: The Consumption of Thai Soap Operas among Shan Communities in Burma งานวิจัยไทยศึกษาเหล่านี้ไม่ได้เน้นเฉพาะในประเทศจีนอย่างเดียว แต่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในประเทศจีนและข้ามแดนไปเกี่ยวข้องกับคนในประเทศอื่น ๆ ด้วย ด้วยการศึกษาระเบียบของการเดินทางข้ามพรมแดน เช่น การค้าข้ามพรมแดน และการแสวงบุญข้ามแดน ซึ่งช่วยให้เข้าใจการเมืองของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ว่าไปเกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายข้ามพรมแดน

จากกรณีศึกษาดังกล่าวชี้ว่าไทยศึกษาเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านผ่านเครือข่ายข้ามพรมแดนซึ่งช่วยให้มองเห็นการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เช่น กรณีศึกษาของ อรัญญา ในเรื่องการขายผ้าของชาวไทยในตลาดใต้คง แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พวกเขาใช้เครือข่ายทางชาติพันธุ์ในการซื้อผ้าจากเมืองไทยไปขาย

ดังนั้นความเป็นชาติพันธุ์จึงไม่ใช่เพียงการสร้างอัตลักษณ์ แต่ยังโยงใยผูกพันกันเป็นเครือข่ายทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งศาสนาด้วย เช่นในกรณีศึกษาของ วสันต์ ปัญญาแก้ว ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเดินทางข้ามพรมแดน เพื่อการฟื้นฟูศาสนา ขณะที่อัมพรสนใจศึกษาการข้ามแดนของวัฒนธรรมบันเทิงของกลุ่มคนไทใหม่มาในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของพวกเขา

การศึกษาชาติพันธุ์จึงยึดติดกับพื้นที่อย่างตายตัวไม่ได้ เพราะต้องดูด้วยว่าการเคลื่อนไหวของผู้คนข้ามพรมแดนได้ช่วยสร้างความสัมพันธ์และผูกความสัมพันธ์แบบใหม่อย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องของเครือข่าย บางครั้งก็อาศัยความเป็นชาติพันธุ์มาช่วยในการสถาปนาเครือข่ายนั้น ข้อสังเกตในกรณีต่าง ๆ เหล่านี้ชี้ชัดว่าการเมืองวัฒนธรรมเกี่ยวข้องอย่างมากกับการสร้างเครือข่ายในสังคมของประเทศเพื่อนบ้าน ถ้าเราไม่สนใจศึกษาเราก็อาจจะไม่รู้ว่เครือข่ายสร้างกันยังงั้ในประเทศเพื่อนบ้าน แต่เราอาจเริ่มจากการศึกษากลุ่มคนที่เราพอจะศึกษาได้ หรือมีความสนใจเบื้องต้นเสียก่อน

ไทยศึกษากับการศึกษาภาษาถิ่นและการท่องเที่ยว

ที่จริงแล้วในพื้นที่แถบเวียดนาม ก็มีนักวิชาการท่องเที่ยวถิ่นศึกษาคนไทในเวียดนามมานานแล้ว แต่ในระยะหลังก็เริ่มมีนักวิชาการจากประเทศไทยสนใจเข้าไปศึกษาด้วย เช่น ยุคติ มุกดาวิจิตร และ อัจฉริยา ชูวงศ์เลิศ ทั้งคู่สนใจศึกษาภาษาไทท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ซึ่งแตกต่างจากเมื่อก่อนที่นักวิชาการไทยมักวิจัยภาคสนามโดยไม่ได้สนใจเรื่องภาษาไทท้องถิ่น และภาษาของคนไทกลุ่มต่างๆ มากนัก ในกรณีศึกษาของยุคติ (Yukti Mukdawijitra, 2012) เรื่อง Contesting imagined communities: Politics of script and Tai cosmopolitanism in upland Vietnam เขาสนใจศึกษาการใช้ภาษาถิ่นของคนไท เพื่อทำความเข้าใจว่าพวกเขาใช้ภาษาถิ่นสื่อสารอะไร เพราะปกติเราไปวิจัย เราศึกษาภาษาพูดในชีวิตประจำวัน ในกรณีนี้มักเป็นภาษาเวียดนาม เราจะไม่วู้ว่าเขาใช้ภาษาไทท้องถิ่นสื่อสารอะไร เพราะการใช้ภาษาไทท้องถิ่นไม่ใช่แค่อยากจะใช้เพราะชาติพันธุ์ แต่เป็นการเมืองของ

การสื่อสารในเรื่องที่ไม่อยากให้คนอื่นรู้ หรือสามารถพูดบางอย่างที่เขาอยากจะพูด โดยที่ไม่กระทบคนอื่น

การศึกษาการเมืองของการใช้ภาษาไทยถิ่นของคนไทยที่อยู่ในประเทศอื่นช่วยให้ได้ข้อถกเถียงใหม่ ๆ ของความเป็นไทยที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งน่าจะช่วยให้ทำลายมายาคติเดิม ๆ ที่เราเคยคิดว่า ภาษาไทยของเราสำคัญกว่าเพื่อนแต่จริง ๆ แล้วคนไทยที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ก็มีภาษาเฉพาะของเขาเองในแต่ละพื้นที่ บางทีภาษาเหล่านั้นก็มีลักษณะที่แตกต่างไปจากภาษาของเราอย่างมากมาตามหาศาล เพราะได้รับอิทธิพลแตกต่างกัน อัศจรรย์า ซึ่งศึกษาการสร้างความเป็นชาติพันธุ์ของคนไทยขาว เพื่อการผลักดันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Achariya Nate-Chei, 2011) เรื่อง Beyond Commodification and Politicisation: Production and Consumption Practices of Authenticity in the White Tai Tourist Market in the Uplands of Vietnam เคยมาเล่าให้ผมฟังถึงการรับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียนในหมู่คนไทนอกประเทศ ซึ่งน่าสนใจว่าคนไทในเวียดนามได้รับอิทธิพลอินเดียน้อยมากผ่านพุทธศาสนา แต่รับอิทธิพลของจีนมากกว่า

ดังนั้น ความคิดเรื่องมณฑลนั้นปรากฏว่าใช้ไม่ได้กับการอธิบายเรื่องพื้นที่แถบเวียดนาม เพราะคนไทกลุ่มต่าง ๆ ในบริเวณนี้ให้ความสำคัญกับเขตแดนจากอิทธิพลจีนมากกว่า การที่เรามองความเป็นไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียนทั้งหมด ผมคิดว่าอาจจะเป็นปัญหาในอนาคต ถ้าเราไม่รู้ว่าอิทธิพลของจีนมีมากขนาดไหน และอิทธิพลทางความคิดของจีนดั้งเดิมส่งผลต่อพื้นที่แถบนี้อย่างไร ตลอดจนทำให้คนไทกลุ่มต่าง ๆ เอาจามาปรับใช้ในการดำรงชีวิตแตกต่างกันอย่างไร

การสถาปนาอำนาจเหนือดินแดนกับการต่อรองชีวิตบนพรมแดน

ตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นผมได้พยายามทบทวนประเด็นศึกษาต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้เห็นว่า เราน่าจะสนใจศึกษาเรื่องอะไรบ้าง แต่ประเด็นวิจัยในไทยศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเทศเพื่อนบ้านยังมีอีกหลายประเด็น งานรุ่นหลัง ๆ จะฉีกแหวกแนวออกไปจากรุ่นก่อน ๆ มาก ดังตัวอย่างงานวิจัยของ ไพบูลย์ เสงสุวรรณ (Paiboon Hengsuwan, 2012) เรื่อง “In-between Lives: Negotiating Bordered Terrains of Development and Resource Management along the Salween River” ที่ศึกษาคนกลุ่มต่าง ๆ ผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสาละวิน ทั้งในไทยและพม่า เขาไม่ได้สนใจแค่เรื่องความสัมพันธ์ แต่มองปัญหานี้ว่าเกี่ยวข้องกับพื้นที่อำนาจและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อน ซึ่งมีผลให้กลุ่มคนต่าง ๆ พยายามช่วงชิงความหมายของพื้นที่ต่าง ๆ เหล่านั้น จนนำไปสู่ความรุนแรงบนพรมแดนเมื่อคนบางกลุ่มถูกนิยามว่าเป็นคนพรมแดนหรือผู้อพยพ พวกเขาจะถูกกระทำด้วยความรุนแรงจนมองไม่เห็นความเป็นคน ที่เรียกว่ามี “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Naked Life) ประเด็นตรงนี้ถือเป็นปัญหาสำคัญในงานวิจัย หากเราศึกษาเรื่องของคนเราต้องแสดงภาพความเป็นคนให้ปรากฏ เพราะว่าเป็นโลกปัจจุบันความเป็นคนกำลังถูกลดทอนลงไปมากขึ้นทุกที

ดังนั้นการวิจัยไทยศึกษาต้องช่วยนำเสนอผู้คนที่ปรากฏมีตัวตนขึ้นมาให้มากขึ้น ไม่เช่นนั้นผู้คนที่เหล่านี้ก็จะถูกลดทอนความเป็นคนลงไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้คนที่ตามพื้นที่ชายแดนที่มีความขัดแย้ง ด้วยการเน้นความสำคัญของการต่อรองชีวิตบนพรมแดน จากจุดเริ่มต้นในงานศึกษาการค้าชายแดนของ แอนดรู วอล์กเกอร์ (Andrew Walker, 1999) เรื่อง The Legend of Golden Boat: Regulation, Trade and Traders, in the Borderlands of Laos, Thailand, China and Burma ซึ่งฉายให้ภาพของผู้ค้าขายตามชายแดนสามารถดิ้นรนและต่อรองเพื่อข้ามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างหลากหลาย โดยไม่ได้สยบยอมต่อกฎเกณฑ์เหล่านั้น และภายหลังลูกศิษย์ของเขาชื่อ จักกรีซ ได้สานต่อการศึกษาข้ามพรมแดน โดยสนใจประเด็นปัญหาด้านอื่น ๆ ของการข้ามชาติ (transnationalism) ซึ่งพบว่า การข้ามชาตินั้นข้ามได้หลายอย่าง ไม่ใช่แค่การข้ามของคนและสินค้าเท่านั้น แต่ยังข้าม

ความรู้ด้วย ดังในกรณีของบทความเรื่อง Decolonizing the River: Transnationalism and the Flows of Knowledge on Mekong Ecology (Jakkrit Sangkhamanee, 2012)

แรงงานข้ามชาติกับสิทธิความเป็นพลเมืองและความเสี่ยง

ประเด็นเรื่องของพรมแดนและแรงงานข้ามชาติในไทยศึกษา ผมคิดว่าถ้าเราติดตามแรงงานเหล่านี้จะพบว่า แรงงานข้ามชาติไม่ได้เป็นแค่เรื่องปัญหาเศรษฐกิจหรือสิทธิมนุษยชนเท่านั้น งานของนักวิชาการอย่าง คริส (Chris Lyttleton and Amortip Amarapibal, 2002) ยังดูด้วยว่าเป็นประเด็นเรื่องของการข้ามไปมาของโรคภัยไข้เจ็บ เช่น เชื้อ HIV เพราะปัญหาทางการแพทย์ สุขภาพอนามัย ก็อาจจะเป็นอีกประเด็นที่ช่วยให้เรามองเห็นปัญหาในการข้ามแดนในมิติอื่นๆ ได้

อีกตัวอย่างหนึ่งในงานของ อัมพร จิรัฐติกร (Amporn Jirattikorn, 2007) การข้ามพรมแดนนั้นไม่ได้ข้ามแค่โรคเท่านั้น เพลงก็ข้ามได้ ในรัฐฉานมีการอัดท็อบบี้เพลงไทยและหนังไทยมากมาย โดยหันมาพากย์ในภาษาฉาน แต่เปลี่ยนเนื้อเรื่องให้สอดคล้องวัฒนธรรมของพวกเขา จะเห็นได้ว่าเมื่อสื่อบันเทิงเหล่านี้ข้ามแดนไปแล้ว เจ้าของไม่มีสิทธิ์ไปผูกขาดอีกต่อไป

ส่วนงานวิจัยของชัยณรงค์ เศรษฐ์เชื้อ (Chainarong Sretthachau, 2010) เรื่องการข้ามชาติที่มองจากเบื้องล่าง (Transnationality from below) พยายามเสนอแนวทางการศึกษา ที่หลายคนอาจถอดใจไปแล้วว่าการข้ามชาติเป็นภาพที่ห่างไกลตัวเรามาก แล้วเราจะศึกษาอย่างไร แต่ที่จริงเราสามารถมองการข้ามชาติจากเบื้องล่างได้ โดยไม่ต้องไปมองเฉพาะภาพใหญ่เท่านั้น เช่น การศึกษาคณะงานข้ามชาติ เราก็สามารถมองจากสายตาของคนเล็กคนน้อยได้ เพราะพวกเขาต้องประสบกับปัญหาจะเป็นจะตายอยู่แล้ว ทำไมพวกเขาจะบอกเล่าเรื่องราวของพวกเขาไม่ได้ ซึ่งก็จะช่วยสะท้อนให้เห็นประเด็นปัญหาของการข้ามชาติในภาพรวมได้เช่นเดียวกัน

ในกรณีหนังสือเรื่องแรงงานข้ามชาติที่พิมพ์เขียนกับชัยพงษ์ สำเนียง (2557) ก็พยายามจะเชื่อมโยงเรื่องข้ามชาติกับสิทธิพลเมือง เพื่อนำเสนอให้เห็นความซับซ้อน และความยืดหยุ่นของความเป็นพลเมือง โดยทั่วไปแล้วเรามักจะมองเห็นแต่ความเป็นพลเมืองทางกฎหมายและการเมืองเท่านั้น นับว่าเป็นการมองพลเมืองที่คับแคบมาก ถ้าเรามองดูกรณีของคนงานไทใหญ่ เรามักมองแต่เพียงว่าคนงานเหล่านี้หนีร้อนมาพึ่งเย็น จริง ๆ แล้ว เราก็ขาดพวกเขาไม่ได้ เพราะเกิดจากความต้องการของเราด้วย เท่า ๆ กับที่พวกเขาต้องการเข้ามาทำงาน ซึ่งเป็นเรื่องเศรษฐกิจเปรียบเทียบเหมือนน้ำ มักไหลไปตามแรงดึงดูด เมื่อมีความต้องการที่ไหน พวกเขาก็ไหลไปหา คงไม่มีใครเขาไหลไปในที่ที่ไม่มีใครต้องการ ดังนั้นเรื่องสิทธิความเป็นพลเมืองนี้ ต้องขยายความให้ยืดหยุ่นมากขึ้นตามสภาพความเป็นจริง นอกจากความเป็นพลเมืองตามการเมืองและกฎหมายแล้ว คงต้องรวมเอามิติของความเป็นพลเมืองทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมด้วย เพราะคนงานไทใหญ่ก็มีฐานะร่วมเป็นพลเมืองทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกับคนไทย

จินตนาการชายแดนในฐานะพื้นที่ช่วงชิงและสร้างความหมายใหม่

การจินตนาการพื้นที่ชายแดนในไทยศึกษาช่วยสลัดความคิดให้หลุดพ้น ออกจากการมองชายแดนเป็นการแบ่งแยกอย่างตายตัว ดังตัวอย่างในงานวิจัยของ อเล็กซานเดอร์ ฮอสมท์แมนน์ (Alexander Horstmann, 2002) ซึ่งศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะต่างชาติพันธุ์ หรือศาสนา เมื่อเผชิญกับประเด็นปัญหาพร้อมกันขึ้นมา กลุ่มคนเหล่านี้จะไม่แบ่งเขาแบ่งเรา แต่สามารถรวมตัวเพื่อต่อสู้กับประเด็นร่วมเหล่านั้นได้ เขายกตัวอย่างกรณีศึกษาในภาคใต้ ซึ่งมีประเด็นปัญหาพร้อมกันเรื่องการปกป้องสิ่งแวดล้อม พวกเขาจึงสร้างพื้นที่ของความเป็นท้องถิ่นเชิงศีลธรรมร่วมกันในกระบวนการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ โดยไม่สนใจว่าจะจะเป็นพุทธหรือมุสลิม เพราะถ้าพวกเขาไม่ร่วมต่อสู้ด้วยกัน ก็จะอยู่ร่วมกันในพื้นที่นั้นไม่ได้ ดังนั้นพื้นที่ของความเป็นท้องถิ่นเดียวกันจึงไม่ได้ใส่ใจในศาสนาที่แตกต่างกัน แต่อยู่ที่เห็นประเด็นปัญหาพร้อมกันหรือไม่

ไทยศึกษากับความซับซ้อนของความสัมพันธ์ข้ามชาติ

ในประเด็นนี้คงต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนมุมมองเช่นเดียวกัน เช่นกรณีของศาสนาอิสลามและคนมุสลิมในภาคใต้ เราก็จะต้องเริ่มจากการไม่มองศาสนาอิสลามหรือคนมุสลิมเฉพาะในประเทศไทย เพราะศาสนาอิสลามในพื้นที่ภาคใต้ของไทยมีลักษณะข้ามชาติ ข้ามโลก และมีเครือข่ายโยงใยกันไปทั่ว ซึ่งทำให้เกิดประเด็นที่มีความสัมพันธ์ซับซ้อนกันอย่างมากมาย ทั้งในแง่ของอัตลักษณ์และเครือข่ายที่หลากหลายข้ามชาติ (Liow, 2011) กรณีศึกษาต่างๆ ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ อนุสรณ์ อุณโณ เรื่อง “We Love ‘Mr. King’: Exceptional Sovereignty, Submissive Subjectivity, and Mediated Agency in Islamic Southern Thailand” (Anusorn Unno, 2010) ก็พบว่าคนมุสลิมในภาคใต้มักจะใช้ความซับซ้อนของอัตลักษณ์เช่นนี้อยู่ในชีวิตประจำวัน ทั้งในฐานะที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายข้ามชาติและการอยู่ในบริบทของอำนาจอธิปไตยเชิงซ้อน (multiple sovereignty) ที่ลื่นไหลและสลับกันไปมาอยู่ตลอดเวลา เช่น คนมุสลิมในภาคใต้บางครั้งก็ถือสองสัญชาติหรือบางครั้งก็ยกเว้นไม่ยอมรับอธิปไตยของไทย ขณะที่บางครั้งก็อ้างในหลวงเพื่อใช้เป็นข้อต่อรองกับหน่วยราชการ เพราะพวกเขา มักจะถูกเลือกปฏิบัติในแง่ลบอยู่เสมอ ๆ แต่พอพวกเขาอ้างในหลวงก็จะถูกปฏิบัติต่ออันดีขึ้น เป็นต้น

บทสรุปทิ้งท้าย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ไทยศึกษาไม่สามารถยึดติดกับพรมแดนได้อีกต่อไปแล้ว เพราะไทยศึกษาสามารถก้าวข้ามพื้นที่พรมแดนของประเทศไทยออกไปศึกษา ทั้งเรื่องของคนไทนอกประเทศไทย และประเด็นอื่นๆ ในประเทศเพื่อนบ้านได้อีกด้วย แต่ทั้งนี้ก็เสริมด้วยการนำแนวความคิดทางสังคมศาสตร์ต่างๆ มาช่วยในการอภิปรายถกเถียงประเด็นเหล่านั้น ไม่ว่าจะ เป็นแนวความคิดเรื่องการเมืองของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การสถาปนาอำนาจอเหนือดินแดน การต่อรองชีวิตบนพรมแดน สิทธิความเป็นพลเมือง จินตนาการชายแดนในฐานะพื้นที่ช่วงชิง และสร้าง ความหมายใหม่ ความซับซ้อนของความสัมพันธ์ข้ามชาติ และอำนาจ

อธิปไตยเชิงซ้อน เป็นต้น แนวความคิดเหล่านี้จะช่วยเชื่อมโยงให้มองเห็นพื้นที่ชีวิตในไทยศึกษาว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไรหลากหลายและเป็นรูปธรรมอย่างไร และความสัมพันธ์ใดบ้างที่อาจจะกลายเป็นจุดตัดของปัญหา ซึ่งน่าจะช่วยเปิดประเด็นใหม่ๆ ให้ไทยศึกษาสามารถมีพลังในโลกไร้พรมแดนได้ต่อไป

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 ปรับปรุงจากการบรรยายที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2559

บรรณานุกรม

- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2498. *ลี้ลับ คนไทยในประเทศจีน*. พระนคร: โรงพิมพ์วิเศษพิมพ์.
- ยศ สันตสมบัติ. 2543. *หลักช้าง: การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง*. กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง. 2557. *แรงงานข้ามชาติ: อัตลักษณ์และสิทธิความเป็นพลเมือง*. เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Achariya Nate-Chei. 2011. "Beyond Commodification and Politicisation: Production and Consumption Practices of Authenticity in the White Tai Tourist Market in the Uplands of Vietnam", *ASEAS (Austrian South East Asian Studies)*, 4(1): 30-50.
- Amporn Jirattikorn. 2007. *Living on both sides of the border: Transnational migrant, pop music and nation of the Shan in Thailand*. Chiang Mai: RCSD.
- _____. 2008. "Pirated Transnational Broadcasting: The Consumption of Thai Soap Operas among Shan Communities in Burma", *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 23(1): 30-62.
- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

- Anusorn Unno. 2010. We Love “Mr. King”: Exceptional Sovereignty, Submissive Subjectivity, and Mediated Agency in Islamic Southern Thailand. PhD Thesis, University of Washington.
- Aranya Siriphon. 2007. “Dress and Cultural Strategy: Tai Peddlers in Transnational Trade along the Burma - Yunnan Frontier”, *Asian Ethnicity*, 8(3): 219-234.
- Chainarong Sretthachau. 2010. “Living across border: The tactics of everyday life practice of Cambodian-Lao migrant worker in Thailand in the context of Mekong regionalization of development”, *4th Asian Rural Sociology Association (ARSA) International Conference*.
- Condominas, Georges. 1990. *From Lawa to Mon, from Saa’ to Thai: historical and anthropological aspects of Southeast Asian social spaces*. Canberra, Department of Anthropology, Research School of Pacific Studies, Australian National University.
- De Young, John E. 1955. *Village Life in Modern Thailand*. Los Angeles: University of California Press.
- Golomb, Louis. 1978. *Brokers of Morality: Thai Ethnic Adaptation in a Rural Malaysian Setting*. Honolulu, Hawaii: University of Hawaii Press.
- Horstmann, Alexander. 2002. *Class, Culture and Space: The Construction and Shaping of Communal Space in South Thailand*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Hsieh Shih-Chung. 1989. Ethnic-political Adaptation and Ethnic Change of Sipsong Panna Dai: An Ethnographic Analysis. PhD Thesis, University of Washington.
- Jakkrit Sangkhamanee. 2012. “Decolonizing the River: Transnationalism and the Flows of Knowledge on Mekong Ecology”, Lee Sang Kook, Shirlena Huang and Mike Hayes (ed.), *Revisiting Transnationalism in East Asia: Emerging Issues, Evolving Concepts*, pp. 173-186. Seoul: Jimoondang.
- Jory, Patrick. 2008. “Luang Pho Thuat as a southern Thai cultural hero: popular religion in the integration of Patani”, Michael J. Montesano and Patrick Jory (eds.), *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, pp. 292-303. Singapore: NUS Press.

- Kingshill, Konrad. 1960. *Ku Daeng: The Red Tomb; a Village Study in Northern Thailand*. Chiang Mai: Prince Royal's College.
- Leach, Edmund. 1960. "The Frontiers of Burma", *Comparative Studies in Society and History*, 3(1): 49-68.
- _____. 1954. *Political System of Highland Burma*. London: The Athlone Press.
- Liow, Joselp Chinyong. 2011. "Muslim identity, local networks, and transnational Islam in Thailand's southern border provinces", *Modern Asian Studies*, 45(6): 1383-1421.
- Lytleton, Chris and Amorntip Amarapibal. 2002. "Sister cities and easy passage: HIV, mobility and economies of desire in a Thai/Lao border zone", *Social Science and Medicine*, 54(4): 505-518.
- Malinowski, Bronislaw. 1932. *Argonauts of the Western Pacific*. London: George Routledge and Son.
- Paiboon Hengsuwan. 2012. In-between Lives: Negotiating Bordered Terrains of Development and Resource Management along the Salween River. PhD Thesis, Chiang Mai University.
- Phukan, Jogendra Nath. 1973. The Economic History of Assam Under the Ahoms. PhD Thesis. Gauhati University.
- Peluso, Nancy Lee. 1994. *Rich Forest, Poor People: Resource Control and Resistance in Java*. Berkeley, Ca.: University of California Press.
- Ryoko Nishii. 1999. "Coexistence of religions: Muslim and Buddhist relationship on the west coast of southern Thailand", *Tai Culture*, 4(1): 77-92.
- Saikai, Yasmin. 2004. *Fragmented Memories: Struggling to be Ahom in India*. Durham: Duke, NC. University Press.
- Siriphon, Aranya. 2007. "Dress and Cultural Strategy: Tai Peddlers in Transnational Trade along the Burma – Yunnan Frontier", *Asian Ethnicity*, 8(3): 219-234.
- Tan, Leshan. 1995. Theravada Buddhism and Village Economy: A Comparative Study in Sipsong Panna of Southwest China.

- T'ien Ju-K'ang. 1948 (1986). *Religious Cults of the Pai-I Along the Burma-Yunnan Border*. Ithaca, NY: Southeast Asia Program Publication, Cornell University.
- Thongchai Winichakul. 1994. *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Walker, Andrew. 1999. *The Legend of Golden Boat: Regulation, Trade and Traders, in the Borderlands of Laos, Thailand, China and Burma*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Wasan Panyagaew. 2007. "Re-Emplacing homeland: mobility, locality, a returned exile and a Thai restaurant in southwest China", *The Asia Pacific Journal of Anthropology*, 8(2): 117-135.
- _____. 2010. "Cross-border journeys and minority monks: the making of Buddhist places in southwest China", *Asian Ethnicity*, 11(1): 43-59.
- Wolters, O. W. 1999. *History, Culture and Region in Southeast Asian Perspectives*. Ithaca, NY: Southeast Asia Program Publication, Cornell University.
- Yukti Mukdawijitra. 2012. "Contesting imagined communities: Politics of script and Tai cosmopolitanism in upland Vietnam", *Cultural Dynamics*, 24(2-3): 207-225.